

AGENDA

Jaar van
**het Industrieel
Erfgoed** 1996

1. 1996: Jaar van het Industrieel Erfgoed

Op initiatief van het Projektbureau Industrieel Erfgoed (PIE) is 1996 uitgeroepen tot „Jaar van het Industrieel Erfgoed“. PIE is sinds de oprichting in 1992 actief met het ontwikkelen en stimuleren van activiteiten op het terrein van het industrieel erfgoed, in samenwerking met de particuliere sector, de overheden en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Momenteel voert PIE 43 brancheonderzoeken uit naar specifieke bedrijfstakken in Nederland en publiceert regelmatig onderzoeksrapporten hierover.

Gezien het belang van het behoud van industrieel erfgoed, hebben PIE en de RDMZ op 27 december 1994 de stichting „1996: Jaar van het Industrieel Erfgoed“ in het leven geroepen. In het bestuur van deze stichting participeren vertegenwoordigers van overheid, bedrijfsleven en PIE.

In 1996 zullen vanuit de stichting een groot aantal publieksactiviteiten worden georganiseerd met de bedoeling een breed maatschappelijk draagvlak voor industrieel erfgoed te creëren. Dit kan worden gerealiseerd dankzij samenwerking met andere organisaties uit cultuursector, overheid en bedrijfsleven, musea, onderwijsinstellingen, bibliotheken alsmede de vele particuliere organisaties op het terrein van industrieel erfgoed.

Activiteiten

Er worden programma's voorbereid op het gebied van toerisme, educatie, kunst en wetenschap. Daarnaast wordt gedacht aan bijzondere openstellingen, tentoonstellingen, foto- en filmanifestaties en studiedagen. De opzet van het themajaar is om de activiteiten in samenwerking met de bestaande organisaties te organiseren met de achterliggende gedachte dat er sprake is van een meerwaarde voor alle betrokkenen. Er zijn al intensieve contacten met de Stichting Open Monumentendag, de ANWB, de VVV's en enkele provinciale consultants geschiedbeoefening, die 25 maart jl. een studiedag aan het thema hebben gewijd. In het kader van de samenwerkingsgedachte houdt de Stichting 1996 Jaar van het Industrieel Erfgoed zich aanbevolen voor waardevolle ideeën en voorstellen van anderen. Via „Industria“ zult u in de komende nummers regelmatig op de hoogte worden gehouden van de activiteiten van de stichting. Bovendien zal de redactie in 1996 extra nummers uitbrengen, die grotendeels in het kader van het themajaar zullen staan.

2. Museum Stoomtram te Hoorn-Medemblik

Op zaterdag 1 juli en zondag 2 juli vindt in Hoorn het jaarlijkse Bello-festival plaats. Het festival zal dit jaar een bredere opzet hebben en in het teken van „het historisch vervoer in Nederland“ staan. Tussen Hoorn en Medemblik zullen zeven stoomlocomotieven een tramdienst onderhouden, met inzet van o.a. historische houten stoomtramrijtuigen. Deze rijtuigen zijn afkomstig van Tramlijnen op de Zuidhollandse eilanden, 't Gooi en Friesland. Voor dit evenement is een dagkaart verkrijgbaar à f 25,-, die toegang biedt tot alle stoomtrams, de stoom-rondvaarten en het stoommachinemuseum „De Vijf Noorder Koggen“ bij Medemblik.

Informatie: tel. 02290-14862.

3. Nederlands Elektriciteitsmuseum te Nijkerk

Ook dit jaar organiseert het Elektriciteitsmuseum weer een technische oudhedenbeurs in Nijkerk. De beurs is bedoeld voor verzamelaars/liefhebbers van technische oudheden in de meest ruime zin van het woord. Tijdens de beursdag, op zaterdag 5 augustus, zullen in het museum de hele dag oude machines in werking zijn, zoals een 10.000 cc eencilinder gasmotor uit 1916, een stoommachine met gelijkstroomdynamo uit 1920 en andere apparatuur.

De beursdag wordt gehouden op het Marktplein voor het Elektriciteitsmuseum. Aanvang: 9.00 uur. Deelname is, telefonisch of schriftelijk, mogelijk tot één week vóór de beurs.

Inlichtingen: Elektriciteitsmuseum, Plein 2a, 3861 AB Nijkerk (tel. 03494-59220).

NIEUWS UIT DE AANGESLOTEN ORGANISATIES

1. Stichting Historie Grofkeramiek

De stichting heeft een subsidietoelage ontvangen van het Prins Bernhardfonds voor de aanschaf van vitrines voor een reizende tentoonstelling. In het najaar zal de tentoonstelling worden gepresenteerd in Wijk bij Duurstede. In Zevenaar zal deze zomer wederom een expositie worden ingericht in de voormalige steenfabriek „De Panoven“. Deze presentatie vormt de voorloper van het toekomstig Grofkeramisch Museum aldaar.

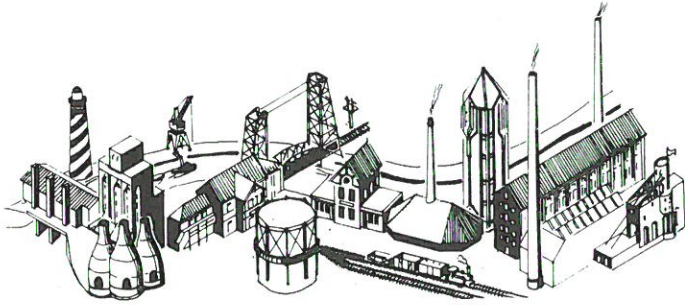
Inlichtingen: dhr. R. P. Stoffels, Trasmolen 19, 8754 GL Makkum (tel. 05158-32281).

2. Stichting Haags Industrieel Erfgoed (SHIE)

Het nieuwste nummer van de „Haagvaarder“, het orgaan van de SHIE, besteedt veel aandacht aan de gebouwen van het voormalige Duinwaterleidingbedrijf aan het Buitenom 18 in Den Haag. Door het vertrek van het DWL zijn de gebouwen aan het Buitenom leeg komen

COLOFON

Industria

Nieuwsbrief van de 52 bij de Federatie Industrieel Erfgoed Nederland aangesloten organisaties. De nieuwsbrief verschijnt ± zesmaal per jaar en staat onder redactie van:

H. P. G. de Boer, W. F. Jansen Wz. en A. J. Klut.

Industria komt mede tot stand door de financiële medewerking van het Prins Bernhard Fonds en de Rijksdienst voor Monumentenzorg.

Redactie-adres: Industria, p/a M. N. M. Overbeek, Noteboomstraat 61, 8021 WR Zwolle (samensteller).

Kopij voor Industria 1995 no. 3 s.v.p. toezenden aan de redactie uiterlijk 15 juli 1995.

Sekretariaatsadres FIEN: Zomervaart 206 f, 2033 DN Haarlem.

Abonnementenopgave: door overmaking van f 26,- voor de jaargang 1995 op Postbankrek.nr. 132802 ten name van Stichting FIEN, Industria, Oosteinde 13, 7772 CA Hardenberg.

te staan. Het complex vormt een markant voorbeeld van bedrijfsarchitectuur uit het begin van deze eeuw. Aanwezig zijn nog het magazijn, de watermeterwerkplaats, de timmermanswerkplaats en de conciërgewoning.

Den Haag - kantoor Duinwaterleidingbedrijf.

Op initiatief van het Bewonersoverleg Het Oude Centrum zijn plannen ontwikkeld om op het terrein van de DWL een ecologische woon- en werkgemeenschap,

onder de naam: „De Waterspin“, te realiseren. Hierbij gaat men uit van handhaving van de waardevolle industriële gebouwen, aangevuld met twee nieuwbouwblokken.

Architect Emile Meijborg van MBP-architecten & Urbanplanners uit Delft heeft inmiddels een definitief plan gemaakt.

Informatie: SHIE, Koos Havelaar (voorz.), tel. 070-3897508.

BERICHTEN

GRONINGEN

Kiel-Windeweer: de gemeente Hoogezand-Sappemeer heeft een conceptlijst van gemeentelijke monumenten gepubliceerd. Op deze lijst wordt de veenkoloniale nederzetting Kiel-Windeweer aangemerkt als beschermd dorpsgezicht. Kiel-Windeweer is een uit het eind van de 18e eeuw daterende kanaalnederzetting, die nog in oorspronkelijke staat verkeert. De kern bestaat uit een zevental veenkoloniale boerderijen, een kerk, draai- en ophaalbruggen en een schutsluis met sluiswachterswoning. Deze laatste zijn als toekomstige rijksmonumenten voorgesteld.

Wirdum: de gemeente Loppersum heeft besloten de zwaar vervallen steenfabriek „Rusthoven“ aan het Damsterdiep definitief niet te restaureren. Dit is het resultaat van teleurstellende onderhandelingen met de eigenaar van het complex, dhr. Schoenmaker uit Haren. Schoenmaker, tevens eigenaar van de voormalige strokartonfabriek „De Toekomst“ bij Scheemda, vraagt een dermate hoog bedrag voor de opstallen en de ondergrond, dat het plan tot aankoop voor Loppersum onhaalbaar is geworden. Eerder trok de gemeente f 10.000,- uit voor een restauratieplan, gemaakt door architectenbureau Team-4 uit Groningen. Het complex zou een provinciaal pilot-project worden, met een museaal-toeristische bestemming. De stichting „Behoud Steenfabriek Rusthoven i.o.“, ondersteund door de Stichting Industrieel Erfgoed Noord-Nederland (SIEN-N) heeft vele gesprekken gevoerd met de eigenaar, die echter zonder resultaat bleven. Het in eigendom verwerven van het complex was absolute voorwaarde om als stichting voor subsidies in aanmerking te komen. De stichting i.o. heeft haar werkzaamheden inmiddels beëindigd.

FRIESLAND

Nijetrijne: sinds maart is de restauratie van de Driewegsluis bij de provinciegrens met Overijssel in volle gang. De sluis dateert uit 1927 en is bijzonder vanwege het feit dat de sluis in plaats van, zoals gebruikelijk, twee waterwegen, drie waterwegen met elkaar verbindt: de Boven en Onder Linde en de Helomavaart. Van dit type sluis zijn er elders in Nederland nog twee aanwezig. De Driewegsluis is sinds 1973 niet meer in gebruik als schutsluis voor de scheepvaart. Vanwege de cultuurhistorische waarde van de sluis en de belangrijke rol die de sluis kan vervullen in de recreatievaart, heeft het Waterschap Friesland besloten het complex te renoveren. De sluis zal worden voorzien van een zelfbedieningsmechanisme, zodat pleziervaartuigen eigenhandig door de sluis kunnen varen. Bij de restauratie zullen de sluiswanden worden hersteld, de zes lekkende sluisdeu-

ren vernieuwd en de sluiskolk uitgebaggerd. De totale kosten van het herstel bedragen f 1,4 miljoen.

DRENTHE

Meppel: in maart is de restauratie van de oude schutsluis in de Nijeveense Grift voltooid. De restauratie wordt uitgevoerd in opdracht van het voormalige waterschap Nijeveen/Kolderveen. Bij de restauratie werden nieuwe schutdeuren geplaatst met kaapstanders op de kaden. Een tegenvaller bij de restauratie was de vondst van een grote hoeveelheid verontreinigd slib op de bodem van de sluiskolk. Er was echter ook een meevaller: toen de sluiskolk werd drooggelegd, bleek de sluisbodem te bestaan uit een nog puntgave houten vloer, die in verrassend goede staat bleek te verkeren. Met de restauratie is f 178.000,- gemoeid.

OVERIJSSSEL

Hasselt: in maart jl. zijn twee kalkovens van de voormalige kalkbranderij aan het Kalkovenwegje op de rijksmonumentenlijst geplaatst. Het betreft hier de twee oudste ovens van het complex. Sinds november 1994 worden deze kalkovens gerestaureerd. De overige twee ovens, die later zijn bijgebouwd, zijn gesloopt. Na restauratie zullen de kalkovens met een gereconstrueerd leshuis een museale functie krijgen.

GELDERLAND

Apeldoorn: het voormalige complex van de coöperatie Welkoop aan de Stationsstraat is door de gemeente op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst. Het pand, een karakteristiek bedrijfsgebouw met kantoor in Amsterdamse Schoolstijl, dateert uit 1920 en is ontworpen door de Apeldoornse architect Chris Wegerif. De eigenaar van het pand, de Coöperatieve Landbouwvereniging Agrarische Belangencentrum te Lochem, heeft bezwaar aangetekend tegen het gemeentebesluit. Ook bouwbedrijf Schutte uit Zwolle, dat een nieuwbouwplan voor deze lokatie ontwikkelt, heeft bezwaar aangetekend. Volgens Schutte is het pand vanwege aantasting door betonrot niet geschikt om een nieuwe bestemming te krijgen. Volgens de gemeente is de betonrotschade beperkt tot het laadperron. Inmiddels is het complex, waaruit alle glas-in-loodramen al zijn verwijderd, gekraakt.

De Steeg: de voormalige steenfabriek Bingerden in de Havikerwaard wordt definitief geen rijksmonument. De eigenaar wil de buiten bedrijf gestelde fabriek in zijn oorspronkelijke staat herstellen en een functie geven als handelsstal voor paarden. De gemeente wil medewerking verlenen aan dit plan middels een versnelde bestemmingsplanwijziging. Nu de Rijksdienst voor Monumentenzorg de aanvraag van de gemeente om het complex te beschermen heeft afgewezen, kunnen de verbouwingsplannen makkelijker worden gerealiseerd. De steenfabriek verdient volgens de Rijksdienst geen monumentenstatus, vanwege het feit dat er inmiddels teveel onderdelen van de fabriek zijn verdwenen, zoals het machinehuis, het smalspoor, loodsen, arbeiderswoningen en de directeurswoning. Eén van de nog aanwezige ringovens wil de eigenaar slopen en opnieuw opbouwen op een plek dicht bij de IJssel.

Winterswijk: na een jarenlange strijd is het gelukt het laatste grote textielcomplex in de binnenstad van Win-

terswijk te behouden. De tricoffabriek van de fa. Willink zou aanvankelijk plaats moeten maken voor een supermarkt. Tegenstanders van dit plan voerden een felle strijd om het architectonisch zeer waardevolle complex, dat sinds 1980 leeg staat, van de ondergang te redden. De gemeente heeft uiteindelijk gekozen voor de oplossing die tegenstanders van de sloop al eerder aandroegen: restauratie en herbesteding van de tricoffabriek als nieuw stadskantoor. Hiermee zijn de plannen voor uitbreiding van het bestaande gemeentehuis definitief van de baan. De vestiging van het nieuwe stadskantoor in het Willinkcomplex gaat ca. 16,8 miljoen kosten, waarmee de gemeente goedkoper uit is dan totale nieuwbouw.

Nog dit jaar zal de gemeente het Willinkcomplex aankopen, in 1996 zal met de restauratie worden begonnen.

Winterswijk - textielabriek Willink.

UTRECHT

Utrecht: per 1 april jl. is dhr. Jos de Meyere aangesteld als directeur van het Waterleidingmuseum in Utrecht, dat gevestigd is in de watertoren aan de Lauwershof 29. De Meyere was voordien hoofdconservator van het Centraal Museum in Utrecht. Hij krijgt de taak het museum om te bouwen tot een Nationaal Waterleidingmuseum.

NOORD-HOLLAND

Amsterdam: de Amsterdamse Raad voor de Monumentenzorg heeft het stadsdeel Oud-West geadviseerd om de voormalige paardentramremise aan de Overtoom op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen. De voormalige remise van de Amsterdamse Omnibus Maatschappij dateert uit 1873 en is gebouwd naar een ontwerp van A. L. van Gendt. De gedeeltelijk in hout uitgevoerde remise is de eerste die in Amsterdam werd gebouwd.

Haarlem: ruim twintig Haarlemse stichtingen hebben de gemeente Haarlem aangeklaagd bij justitie wegens overtreding van de Monumentenwet. Aanleiding hiervoor is de sloop, in opdracht van de gemeente, van het drukkerijcomplex van de fa. Enschede - in het hartje van de binnenstad. De Haarlemse stichtingen willen met hun „Juridische actie" aantonen dat de historische binnenstad, hoewel officieel beschermd stadsgezicht, blijkbaar vogelvrij is, gezien de snelheid waarmee de gemeente Haarlem indertijd een sloopvergunning afgaf. Met de sloop van het Enschede-complex in 1992 ging onvervangbaar industrieel erfgoed verloren: onder meer een

Groninger waterhuishouding. Vóór 1800 kende Groningen met zijn voortdurende strijd tegen de oprukkende zee een turbulente waterstaatkundige historie. De modernisering na 1850 tot een moderne waterhuishouding-organisatie ging gepaard met ingrijpende afwateringswerken. Beschreven worden onder meer de aanwas- en onderhoudskwesties van zeedijken, de kanalisatie van Westerwolde, de afsluiting van het Reitdiep en het Louwersmeer, de boezembemaling en de uitbouw van het scheepvaartkanalennet. Het tijdvak van na 1945 beschrijft de gevolgen van de Deltawet voor het Groninger dijkwezen en de waterschap. Ook de grote na-oorlogse werken als de havenuitbreidingen van Delfzijl/Eemshaven, de verbetering van het Winschoterdiep en de afwateringsproblematiek van de veenkoloniën worden uitvoerig beschreven. Tenslotte analyseert de auteur de maatschappelijke en economische veranderingen die vanaf de jaren zestig aanleiding gaven tot het ontstaan van het waterschap „nieuwe stijl”.

Dit bijzonder fraai uitgegeven boekwerk is voorzien van deels historische zwart-witopnamen, kaarten en tabellen. Deze publikatie kan beschouwd worden als een volwaardige opvolger van het klassieke werk tot nu toe op dit terrein uit 1939 van J. Kooper: „Het waterstaatsverleden van de provincie Groningen”.

4. *Buiten Bedrijf: N.V. Tricotfabriek G. J. Willink, Winterswijk*. Zeist: Bureau PIE, 1994. 31 p., geïll., lit.opg.; 30 cm. ISBN 90-80206628. Prijs f 12,50.

„Buiten Bedrijf” is een nieuwe serie publikaties over bedreigd of verdwenen industrieel erfgoed in Nederland. Het eerste nummer in deze reeks is gewijd aan de voormalige tricofabriek van de fa. Willink in Winterswijk. De tricofabriek is al jaren buiten bedrijf en zou gesloopt worden voor een supermarktcomplex, maar zal waarschijnlijk toch behouden kunnen blijven (zie Berichten). Deze publikatie beschrijft naast de rijke geschiedenis van de textielfabricage in Winterswijk en de arbeidsomstandigheden in hoofdlijnen de geschiedenis van de tricofabriek van Willink. Ook is er aandacht voor de markante persoon van G. J. Willink, oprichter van het bedrijf en de „aartsvader” van de industriële ontwikkeling van de Achterhoek. Deze uitgave in tijdschriftformaat (A4) is ruim voorzien van historische opnamen, waarbij vooral het omslag, een kleurenafbeelding van de fabriek in vogelvlucht, de aandacht trekt.

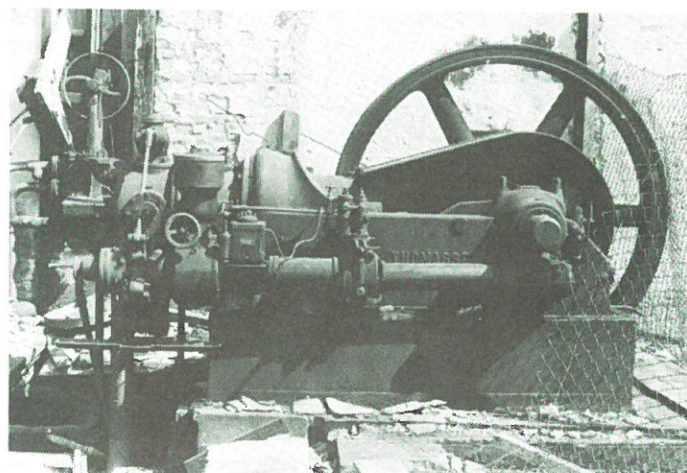
5. *De toekomst van het industrieel verleden; Wandel für den Menschen - mit den Menschen*. Amsterdam, Stadsdeelraad Westerpark/Internationale Bauausstellung Escher Park, 1995. 122 blz., geïll.

Naar aanleiding van de tentoonstelling „De toekomst van het industrieel verleden”, die van 21 april tot 15 mei werd gehouden in de voormalige Westergasfabriek, is deze catalogus verschenen. De van oorsprong Duitse expositie geeft een beeld van tientallen industriële hergebruikprojecten uit de gehele wereld, met het accent op Europese landen als Groot-Britannië, Duitsland, Spanje, Frankrijk en Nederland. In twee hoofdstukken wordt uitgebreid ingegaan op het IBA-project voor de herinrichting van het Ruhrgebied (project „Emscher Park”) en de toekomstige bestemmingen voor drie Amsterdamse industriële monumenten: het Westergasfabrieksterrein, de graansilo aan de Westerdokshaven

en de gebouwen van het voormalige waterpompstation aan de Haarlemmerstraatweg. Deze catalogus is verkrijgbaar bij het Stadsdeel Westerpark Amsterdam, Haarlemmerweg 8-10, 1014 BE Amsterdam (tel. 020-5810311).

6. Boer, Hildebrand P. G. de, en S. M. van Genuchten: *Roerend mee eens; beleidsadviezen Roerend Industrieel Erfgoed*. Zeist, Stichting Projectbureau Industrieel Erfgoed, 1995. 77 blz., geïll., lit.opg. (PIE-rapportenreeks no. 19). Prijs f 19,50.

In deze beleidsnota worden knelpunten en problemen met betrekking tot het roerend industrieel erfgoed geanalyseerd en worden voorstellen voor verbetering aangedragen. Aanleiding voor dit rapport is de specifieke taakopdracht die het ministerie van WVC bij de oprichting in 1991 aan PIE heeft toebedeeld om onderzoek te verrichten naar de problematiek van het behoud van roerend industrieel erfgoed. Het nu verschenen rapport is gebaseerd op gesprekken met collectiehouders van 52 industriële verzamelingen, waaronder zowel museale als ook particuliere collecties.

Rijswijk - gasmotor van de voormalige houtzaagmolen „Clarissa Maria”.

De kern van het rapport behandelt de aard en de samenstelling van collecties, de wijze waarop collectievorming plaatsvindt, collectiebeheer (waaronder huisvesting en management) en collectie-afstoting. Aan de hand van een viertal cases (Nederlands Leder- en Schoenmuseum Waalwijk, Stoommachinemuseum Medemblik, Hengelo's Educatief Industriemuseum (HEIM) en het DAF-automuseum in Eindhoven) wordt concreet inzicht gegeven in de problematiek van het beheer van een industriële collectie. In het hoofdstuk „Inventarisatie, registratie en waardestelling” worden selectiecriteria aangegeven ten aanzien van cultuurhistorische, nationale, ensemble- en bouwtechnische waarden. Deze criteria worden aanschouwelijk gemaakt met een voorbeeldinventarisatie van historische railvoertuigen. Het rapport sluit af met het hoofdstuk „Roerend erfgoed in situ”, waarin drs. J. P. M. Corten een uitgebreide case-beschrijving geeft van het ontstaan van produktietechnieken in de Nederlandse grofkeramische industrie in het tijdvak 1850-1950. Bij elk produktieproces wordt een produktietechnische type-ordering gegeven met bijbehorend tijdvak (bijv. strengpers, 1860-heden). Verkrijgbaar bij: bureau PIE, Postbus 948, 3700 AX Zeist.

tweehonderd jaar oude lettergieterij, een drukkerijhal uit 1906 en een fraaie binnentuin. Slechts de klokketoren bleef overeind staan. Op de kale vlakte die nu braak ligt, moet volgens het plan van de gemeente een groot bouwblok gerealiseerd worden, waarin onder meer de rechtbank, de schouwburg en overige voorzieningen ondergebracht worden. Dit plan heeft vanwege het grootschalige karakter en de forse ingreep in het historisch centrum van de Spaarnestad inmiddels veel kritiek gekregen. De stichtingen die nu de gemeente hebben aangeklaagd vanwege het onwettig slopen van het Enschede-complex, willen met hun actie tevens bereiken dat de gemeente in de toekomst zorgvuldiger omspringt met het industriële erfgoed. Actueel hierbij is de situatie rondom de voormalige Droste-cacaofabriek aan het Spaarne, die sinds kort leegstaat. De vrees bestaat dat ook dit belangrijke industriemonument moet wijken voor nieuwbouwprojecten.

Vijfhuizen: de renovatie van het bekende museumstoomgemaal „De Cruquius” vordert gestaag. Onlangs is met een kraan een aantal nieuwe balken aangebracht voor de stortvloer. Met de reconstructie van de houten stortvloer wordt de oorspronkelijke situatie weer benaderd. De stichting die de werkzaamheden laat uitvoeren, hoopt in de toekomst het herstel van de imposante gietijzeren balansarmen te kunnen uitvoeren, zodat deze weer op en neer kunnen worden bewogen. Dit zal helaas niet meer op de oorspronkelijke wijze via stoomkracht kunnen gebeuren, omdat de ketels van het gemaal zijn gesloopt.

Wijdewormer: in april is de restauratie begonnen van de Amerikaanse windmotor in de Kalverpolder. De windmotor, sinds de bouw van een nieuw gemaal buiten bedrijf, is een van de laatste in Noord-Holland overgebleven exemplaren van het type „Hercules”. De Stichting Herstel Roosmolen Hercules kan de molen gaan restaureren mede dankzij een subsidie van f 50.000,-, die het waterschap „De Waterlanden” beschikbaar heeft gesteld. Na het gereedkomen van de restauratie zal de windmotor opnieuw een functie krijgen bij de bemaling van de Kalverpolder.

Weesp: het bedrijf Solvay-Duphar heeft onlangs een bezwaarschrift ingediend bij de gemeente tegen het voornemen van de gemeente Weesp om de monumentenstatus toe te kennen aan de zogenaamde Vitamine D-fabriek, onderdeel van het Solvay-Duphar-complex.

Zandvoort: de NS is tegen plaatsing van het NS-station op de rijksmonumentenlijst.

NS is van mening dat het Zandvoortse station niet uniek is en dat plaatsing op de monumentenlijst beperkingen oplevert ten aanzien van de bedrijfsvoering. Momenteel onderzoekt NS de mogelijkheden om het gebouw te renoveren, waarbij nog niet duidelijk is in hoeverre de perronoverkapping gehandhaafd kan blijven. Er zijn twee opties: of de perronkap wordt in zijn geheel gerestaureerd - een zeer kostbare zaak -, of zij zal geheel of gedeeltelijk moeten verdwijnen. Dit laatste heeft consequenties voor de huidige stationsrestauratie, omdat de perronkap hiervan onderdeel uitmaakt. Verder zal de stationshal een nieuwe bestemming, mogelijk als VVV-kantoor, krijgen.

Volgens de provincie is het Zandvoortse station, dat in 1906 in Berlagiaanse stijl is gebouwd, uniek qua type kopstation, speciaal ontworpen voor de badplaats Zand-

voort. Dit komt tot uiting in de fraaie details als glas-inloodramen, tegeltableaus en geschilderde plafonds. Ook heel bijzonder is de aanwezigheid van de klokketoren in de voorgevel, die de functie had van waterreservoir.

Zandvoort - station.

ZUID-HOLLAND

Gorkum: als gevolg van de aanleg van een nieuwe weg tussen Gorkum-Oost en Gorkum-West zal het uit 1871 daterende kleine stoomgemaal „Constanzia Adriana” moeten verdwijnen. Het kleine gemaal zorgde vroeger voor de afwatering van de polders Vuren en Dalem, maar is al geruime tijd niet meer in functie. Een pleidooi voor verplaatsing van het gemaal van de Stichting Stadsherstel leverde geen resultaat op; de kosten waren te hoog. Een aantal andere instanties, waaronder de Historische Vereniging Oud-Gorkum, de Stichting Het Gemaal en de Stichting Bedrijfsmonumenten Midden-Holland, probeert alsnog het gemaal te redden. Volgens deze instanties moet het gemaal behouden blijven, omdat het hier gaat om één van de laatste gemalen in de Gorkumse polder.

Schoonhoven: binnenkort start de tweede fase van de restauratie van de watertoren. Het betreft de interne verbouwing van de toren, waarvan de kosten (ca. 6 ton) door de gemeente worden voorgefinancierd. De Stichting Behoud Watertoren Schoonhoven hoopt de gerestaureerde watertoren op de open monumentendag in september voor het publiek open te kunnen stellen.

ZEELAND

Middelburg: de watertoren in Middelburg krijgt een nieuwe functie als opslagplaats voor rioolwater. Hiervoor zal de reinwaterkelder in gebruik worden genomen. De gemeente wil hiervoor de toren aankopen van Delta Nutsbedrijven, die de toren niet meer nodig heeft voor de drinkwatervoorziening. Met de aankoop van de watertoren blijft dit markante bedrijfsmonument behouden voor Middelburg. De toren is gebouwd in 1879 en is bijzonder omdat het de enige negentiende-eeuwse watertoren in Nederland is die opgetrokken is in neo-gotische stijl.

NOORD-BRABANT

Boxtel: in het kader van de spoorwegverbreding op het traject Den Bosch-Eindhoven zal op termijn het station van Boxtel worden gesloopt en vervangen door een nieuw station. Het Boxtelse station is een eilandstation

gietijzeren perronoverkappingen, die oorspronkelijk afkomstig zijn van het voormalige station Vlissingen-haven. De perronkappen, die tot de fraaiste in hun soort behoren, zijn in ca. 1900 overgeplaatst naar Boxtel. Of de perronkappen behouden kunnen blijven, is nog ongewis.

Tilburg: de NV Tilburgse Waterleidingmaatschappij bestaat dit jaar honderd jaar. Dit jubileum wordt gevierd met tal van activiteiten. Zo wordt voor de basisscholen een lesbrief samengesteld over waterwinning en wordt een kunstwedstrijd georganiseerd door de Tilburgse Kunststichting. In het Noordbrabants Natuurmuseum wordt een tentoonstelling over water gepresenteerd. In de maand september exposeert Ger Stallenberg zijn schilderijen over water in de toren, die dan voor het publiek toegankelijk is. De toren, die gebouwd is in 1895, heeft onlangs een uitgebreide renovatie ondergaan. Onder meer is het grote reservoir van een nieuwe coating voorzien, tegen lekkage.

Vlijmen: de federatie „Behoud de Langstraatspoorbruggen" heeft bij de Rijksdienst voor Monumentenzorg het verzoek ingediend om de zogenaamde Venkantspoorbrug op de rijksmonumentenlijst te plaatsen. De gemeenteraad van Vlijmen, op welk grondgebied de brug zich bevindt, heeft dit verzoek positief ondersteund. De Venkantbrug dateert uit 1886 en maakte deel uit van de voormalige spoorlijn Den Bosch-Waalwijk. De brug bestaat uit twee overspanningen over de Bossche Sloot, met een totale lengte van 30 m. Eerder al is een andere monumentale spoorbrug in deze spoorlijn, de Moerputtenbrug bij Den Bosch, op de monumentenlijst geplaatst.

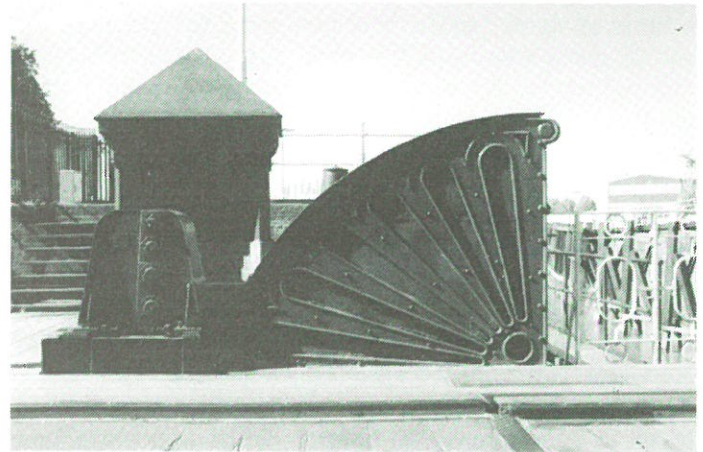
LITERATUURSIGNALERING

1. Arends, G. J.: *Sluizen en stuwen, de ontwikkeling van de sluis- en stuwbouw in Nederland tot 1940*. Delft, Universitaire Pers, 1994 (Serie Bouwtechniek in Nederland, dl. 5). 279 blz., lit.opg. geïll., bijlagen. ISBN 90-62757006. Prijs f 79,50.

Dit boek is het resultaat van een onderzoek, door de TU-Delft uitgevoerd in opdracht van de Rijksdienst voor Monumentenzorg, met als doelstelling een zo compleet mogelijke inventarisatie van de diverse typen bruggen, sluizen en stuwen in Nederland. Hoewel sluizen en stuwen een alleedaags verschijnsel zijn in waterrijk Nederland, is het opmerkelijk dat er tot nu toe nog geen veelomvattende studie over dit onderwerp voorhanden was. Met deze publikatie kan gesteld worden dat deze omisatie voor een groot deel opgevuld is. In het rijk geïllustreerde boek worden in totaal ca. vijfhonderd geïnventariseerde sluizen en stuwen beschreven met veel aandacht voor technische details, zoals bewegingsmechanismen, typen sluisdeuren, kaapstanders, etc. Veel aandacht besteedt de auteur aan de historische ontwikkeling van de sluis, vanaf de Romeinse tijd via de houten Middeleeuwse sluizen naar de eerste stenen sluizen, die vanaf 1560 werden gebouwd. In de 19e eeuw kwam het gebruik van giet- en smeedijzer in zwang, later gevolgd door staal en beton. Naast de vele zwart-witopnamen (waaronder historische) is het boek rijk voorzien van tekeningen, die op verhelderende wijze de bouwtechniek van sluizen en stuwen alsook de bewegingsmechanismen van sluiswerken aanschouwelijk maken. Met het

verschijnen van deze studie kan met recht gesproken worden van een praktisch compleet overzichtswerk. Jammer alleen dat in het boek nauwelijks aandacht wordt besteed aan de onlosmakelijk met sluizen verbonden sluiswachterswoningen.

De serie „Bouwtechniek in Nederland" zal worden uitgebreid met een studie over bruggen. Het onderzoek hiervoor zal worden verricht door de Nederlandse Bruggen Stichting.

Gorkum - detail Basculebrug Merwedekanaal.

2. *Jonge landschappen, 1800-1940: het recente verleden in de aanbidding*. Red.: Werkgroep Symposium Cluverius. Utrecht: Matrijs, 1994. 128 blz., geïll., krt., 24 cm. ISBN 90-53450416. Prijs f 34,50.

Ter gelegenheid van het vijftiwintigjarig bestaan van de Amsterdamse vereniging voor historisch-geografen „Cluverius" organiseerde de vereniging in 1993 een symposium over „jonge landschappen", ontstaan in de periode tussen 1800 en 1940. De lezingen van dit symposium zijn gebundeld in deze uitgave.

In twaalf bijdragen schetsen de verschillende auteurs een beeld van de zogenaamde „moderne landschappen", gebieden die tengevolge van industrialisatie en landaanwinning zijn ontstaan. Beschreven worden onder meer: heideontginningslandschappen, industriële landschappen, jonge verkeersinfrastructuur (spoorlijnen en kanalen), militaire landschappen (inundatiestelsels) en veenkoloniale landschappen. Het boek sluit af met een pleidooi voor het behoud van jonge landschappen, vanwege de cultuurhistorische waarde.

Alhoewel de bijdragen in deze studie beperkt van opzet zijn en niet al te diepgaand, biedt het de lezer een goede inleiding in het thema cultuurlandschappen. Het boek is fraai uitgegeven en voorzien van foto's, plattegronden en tabellen.

3. Schroot, Meindert: „*Wotter*"; *waterstaat en waterschap in de provincie Groningen, 1850-1995*. Groningen, Regio-project, 1995. Geïll., lit.opg., reg., 280 blz. ISBN 90-50280579. Prijs f 79,50.

Per 1 januari 1995 vond de afsluiting plaats van een ingrijpende reorganisatie van de waterschappen in de provincie Groningen. Naar aanleiding van dit feit verscheen deze omvangrijke uitgave over de waterstaatkundige geschiedenis van Groningen. In zestien hoofdstukken schetst de auteur, sociaal-geograaf, op boeiende en toegankelijke wijze de rijke geschiedenis van de